

Terezie Lokšová

Pavol Frič (ed.): Občanský sektor v ohrožení?

Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 2016. 288 s.
ISBN 978-80-7419-243-2

Je český občanský sektor v ohrožení? Publikace se zabývá jeho vývojem od devadesátých let 20. století do současnosti, mapuje jej a nastiňuje pravděpodobné scénáře do budoucna. Autoři vycházejí především ze sekundární analýzy kvantitativních datových souborů. Studie doplňkově využívá i kvalitativní metody, expertní odhady a nepřímé indikátory tam, kde kvantitativní data nejsou dostupná.

Text je postaven na tocquevillovské conceptualizaci občanských organizací jako škol demokracie, podle které účast občanů dále socializuje a zmocňuje pro širší zapojení do veřejných záležitostí. Je zde tedy silný důraz na edukativní dopady fungování občanských organizací. Ohrožení uvedené v názvu knihy se vztahuje především ke schopnosti organizací pěstovat a rozvíjet občanskou angažovanost a vytvářet prostor pro účast občanů na rozhodování. Důraz je kladen na vnější, strukturální faktory ovlivňující tuto kompetenci.

Toto uchopení základního problému souvisí s genezí publikace. Vychází totiž z několika aplikovaných výzkumů, které zhodnocovaly přínosy, důsledky a prognózy členství v EU, přičemž Evropská komise pracuje právě s pojetím občanských organizací jako škol demokracie. Mapování stavu občanského sektoru je pak zářámováno procesem europeizace – difuzí institucionálních veřejných politik EU.

Knihla představuje podnětnou typologii organizací v občanském sektoru, která umožňuje sledovat občanský sektor v jeho šíři a zároveň prokazuje dostatečnou citlivost vůči jeho rozmanitosti. První kategorií jsou tradiční zájmové organizace, které poskytují servis pro realizaci volnočasových aktivit (různá sportovní, zahrádkářská atp. sdružení). Druhou kategorií jsou nové servisní organizace, které se zaměřují na poskytování služeb (sociální a zdravotní péče, vzdělávání). Následují tradiční advokační organizace (odbory, zaměstnanecké svazy, profesní organizace, politické strany), které hájí zájmy svých členů. Nové advokační organizace vycházejí z nových sociálních hnutí, zabývají se především lidskoprávními a environmentálními tématy bez ohledu na členství.

Typologie ukazuje odlišné historické kořeny organizací – nové servisní organizace mohly vzniknout až po roce 1989, tradiční advokační organizace jsou typické pro industriální společnost, řada tradičních zájmových organizací má kořeny v první republice. Zároveň zde vysvětluje, jak se česká veřejná politika chová ke každému typu organizace jinak – nové advokační organizace jsou financovány na projektové bázi, zatímco například tradiční zájmové organizace jsou podporovány na základě počtu členů.

Text tak dobře ukazuje, jak jsou jednotlivé segmenty občanského sektoru navzdory sdíleným právním formám natolik nesourody celky, že je nemá smysl plošně srovnávat a vynášet celkové verdikty. U nových servisních organizací roste počet členů i zaměstnanců a zdá se, že jsou na tom z hlediska životaschopnosti nejlépe. Nové advokační organizace mají dobrou úroveň profesionalizace, ale podíl členů i dobrovolníků stagnuje. Počet členů tradičních zájmových organizací klesá, jsou nejméně profesionalizované. Nejhuře jsou na tom ale tradiční advokační organizace – velmi klesá jejich členská základna.

Podobný záběr, jako naznačuje představení této typologie, je charakteristický i pro knihu jako celek. Text identifikuje několik zásadních vlivů proměňujících občanský sektor – autoři je souhrnně nazývají vlivy modernizačními. V první řadě jde o profesionalizaci: vlivem EU zejména u nových servisních a advokačních organizací dochází k nárůstu počtu organizací a placených pozic a zároveň k poklesu dobrovolnictví, dárcovství a velikosti členské základny. S tím souvisí také trend komercializace, který se týká především nových servisních organizací, jež začínají šířit podnikatelské aktivity a tržní pravidla do sféry, kde převládala filantropie a veřejný zájem. Třetím identifikovaným trendem je individualizace, pokles zájmu podílet se na aktivitách občanských organizací. Organizovaná participace klesá a politické strany, odbory ani občanské organizace nejsou podle autorů schopny tento zájem podchytit. To ale nutně neznamená vytrácení společenské angažovanosti, spíše její proměny: rozvíjejí se nové formy aktivismu, které se bez formální organizace obejdou a oddělují se od ní. Mění se v individuální a nízkonákladový, často online aktivismus.

Autoři shrnují vývoj organizací jako vzdalování se od běžného občana: lidé opouštějí tradiční organizace. Nové občanské organizace se vykořeňují z občanského života, zároveň zakotvují v byrokratickém světě institucí veřejné politiky. Sice tak narůstá jejich udržitelnost, ale i jejich závislost na státu. Zatahování organizací do veřejné politiky pak organizace podle autorů vzdaluje od toho, jak situace vnímá širší veřejnost, a klesá tak schopnost tuto veřejnost mobilizovat. Což představuje slepou uličku, protože až na výjimky (například expertizu) nemají organizace jiné legitimní zdroje, které by jim umožnily hrát ve veřejném dění významnější roli.

Podle autorů roli českých občanských organizací jako škol demokracie neoslabuje ani tak historická zátěž, ale manažerský přístup EU a veřejné správy k rozvoji občanského sektoru, který podporuje zaměstnaneckou profesionalizaci občanských organizací.

Aplikovaně orientovaný původ textů (kniha vychází mimo jiné ze zhodnocení deseti let členství pro Zastoupení Evropské komise v ČR) vede k tomu, že definice problému a otázky odpovídají pojetí EU (občanské organizace jako školy demokracie) a celá kniha se pak vztahuje k této konceptualizaci. Publikace má tedy spíše evaluační charakter – ptá se, zda se nějaký záměr naplňuje a jak („jak se organizacím daří být školami demokracie?“), než že by například hledala, jaké funkce a cíle dnes občanský sektor v českém kontextu má, jakými prostředky se je snaží naplňovat a jak se to daří. Z tohoto pohledu je naplnění ambice zjistit, co se vlivem modernizačních procesů v občanském sektoru nyní děje, částečné. Například zaznamenaný trend individualizace angažovanosti a jeho přenosu na internet je pak skrze koncept škol demokracie interpretován jako úpadek – protože v kontextu nových technologií nenabízí prostor pro zkoumání, jakou roli v mobilizaci a koordinaci jednotlivců hrají aktivity profesionalizovaných nových advokačních organizací.

Pozitivně oceňuji, že ačkoliv se kniha zabývá občanskou angažovaností a demokratizací ve vztahu k Evropské unii, tak se nad rámec analýzy europeizačních snah nevydala cestou rétoriky „dohánění“ Západu a „demokratického deficitu“, jak je zejména v souvislosti s tématem občanské participace v postsocialistickém kontextu vesměs obvyklé. Stejně tak, že kniha bere (v jakkoliv omezeném měřítku) v potaz i historické kontinuity a nepředstavuje porevoluční vývoj jako zcela oddělený rupturou od předchozího uspořádání.

I když se na některých kapitolách se podíleli různí autoři, text působí spíše jako kompaktní monografie než sborník, navzdory šíři tématu má jasnou spojující linku. Jde o solidní zdroj kvantitativních dat a důkladný souhrn a zhodnocení dosavadního vývoje neziskového sektoru ve vztahu k jasně definovanému cíli – jeho potenciálu demokratizace české společnosti.